

SUVREMENI UMJETNIČKI PRAVAC - STREET ART

Grbelja, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2025

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:057815>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET U SPLITU
INTEGRIRANI PRIJEDIPLOMSKI I DIPLOMSKI UČITELJSKI
STUDIJ

SUVREMENI UMJETNIČKI PRAVAC – *STREET ART*

Diplomski rad

Split, 2025.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET U SPLITU
INTEGRIRANI PRIJEDIPLOMSKI I DIPLOMSKI UČITELJSKI
STUDIJ

SUVREMENI UMJETNIČKI PRAVAC – *STREET ART*

Diplomski rad

Studentica: Ana Grbelja

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marija Brajčić

Split, veljača 2025.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. SUVREMENA UMJETNOST I DRUŠTVENE PROMJENE 20. STOLJEĆA	2
3. GRAFFITI KROZ POVIJEST	4
3.1. Pojam grafita	7
3.2. Podjela grafita	8
3.2.1. Tags (potpisi).....	8
3.2.2. Divlji stil.....	9
3.2.3. Bubble stil	10
3.2.4. 3D stil	11
3.3. Ljepota je u očima promatrača – način promatranja Street art	13
4. BANKSY	14
5. SHAMSIA HASSANI.....	20
6. SHEPARD FAIREY	23
7. <i>STREET ART</i> U HRVATSKOJ.....	28
7.2. Primjeri Street Arta u Zagrebu	28
7.3. Street Art umjetnici u Hrvatskoj	30
7.3.1. Lonac	30
7.3.2. Boris Bare.....	36
7.3.3. Lunar	38
7.3.4. Polite.....	40
8. ZAKLJUČAK	43
9. LITERATURA.....	44

SAŽETAK

20. stoljeće donijelo je velike društvene, političke i tehnološke promjene koje su snažno utjecale na umjetnost. Umjetnici su napustili tradicionalne norme i razvili nove pravce poput kubizma, futurizma, dadaizma, surrealizma, apstraktnog ekspresionizma i pop arta, koji su odražavali promjene u društvu i svijetu. U posljednjim desetljećima, ulična umjetnost, naročito grafiti i street art, postali su važan oblik izraza, koji nadmašuje granice galerija i ulazi u javne prostore. Umjetnici poput Banksyja, Shamsije Hassani i Shepada Faireyja koriste grafite za komentiranje društvenih i političkih problema, dok hrvatski umjetnici poput Lonca, Borisa Barea i Lune doprinose globalnoj uličnoj umjetnosti, obogaćujući urbane prostore i potičući dijalog o društvenim pitanjima. Suvremena ulična umjetnost ostaje snažan medij za izražavanje socijalnih i političkih stavova, reflektirajući društvene promjene i često kritizirajući sustav, dok istovremeno pruža umjetničku slobodu i identitet.

Ključne riječi: suvremena umjetnost, ulična umjetnost, društvene promjene, street art

ABSTRACT

The 20th century brought significant social, political, and technological changes that strongly impacted art. Artists moved away from traditional norms and developed new movements such as Cubism, Futurism, Dadaism, Surrealism, Abstract Expressionism, and Pop Art, which reflected changes in society and the world. In recent decades, street art, particularly graffiti and street art, has become an important form of expression, surpassing the boundaries of galleries and entering public spaces. Artists such as Banksy, Shamsia Hassani, and Shepard Fairey use graffiti to comment on social and political issues, while Croatian artists like Lonac, Boris Bare, and Luna contribute to the global street art scene, enriching urban spaces and stimulating dialogue on social issues. Contemporary street art remains a powerful medium for expressing social and political views, reflecting societal changes, often criticizing the system, while simultaneously providing artistic freedom and identity.

Keywords: contemporary art, street art, social changes, graffiti

1. UVOD

20. stoljeće predstavljalo je razdoblje dubokih društvenih, političkih te tehnoloških promjena koje su imale snažan utjecaj na umjetnost. Ubrzani napredak znanosti i tehnologije, iako impresivan, nije donio stabilnost, nego zabrinutost i nesigurnost. Svjetski ratovi, ekonomske krize i radikalne promjene u društvenim normama promijenili su ne samo svjetonazore već i svakodnevni život ljudi, što je, naravno, imalo dubok odjek i u umjetnosti. U tom turbulentnom razdoblju, umjetnost nije mogla ostati imuna na društvene promjene. Umjetnici 20. stoljeća, suočeni s novim realnostima i potrebom za individualnim izražavanjem, krenuli su u estetske pustolovine koje su odbacivale tradicionalne norme (Brajčić i Kušćević, 2016).

Početak 20. stoljeća, umjetnost je doživjela niz avangardnih pokreta koji su redefinirali estetske norme. Kubizam je razbijao tradicionalne oblike i perspektive, uvodeći fragmentaciju forme. Futurizam je slavio brzinu i tehnologiju modernog doba, naglašavajući dinamiku i pokret. Dadaizam je, kao reakcija na besmisao rata, odbacivao konvencionalne norme, stvarajući apsurdne i slučajne umjetničke oblike. Nadrealizam je istraživao podsvijest i snove, stvarajući fantastične i iracionalne prizore. Nakon Drugog svjetskog rata, apstraktni ekspresionizam isticao je emocionalnu ekspresiju kroz spontano nanese boje i oblike. U 1960-ima, pop art je uveo motive iz popularne kulture i masovnih medija, pomičući granicu između visoke umjetnosti i svakodnevnog života. Kasnije su se pojavili konceptualna umjetnost, minimalizam i drugi pravci koji su nastavili istraživati granice umjetničkog izraza (Enciklopedija, 2021).

U posljednjim desetljećima, ulična umjetnost postala je nezaobilazan dio suvremenog kulturnog krajolika, razbijajući granice tradicionalnog umjetničkog izraza i dovodeći umjetnost iz galerija u javne prostore. Razvoj grafita i street arta odrazio je društvene promjene 20. stoljeća, dok su umjetnici poput Banksyja, Shamsije Hassani i Sheparda Faireyja svojim radovima podigli ove umjetničke forme na globalnu razinu. U Hrvatskoj, ulična umjetnost također raste u važnosti, s brojnim umjetnicima koji koriste grafite i street art kao medij za izražavanje društvenih, političkih i osobnih poruka. Ovaj rad bavi se razvojem grafita, njihovim vrstama, te značajem i utjecajem street arta u svijetu i Hrvatskoj.

2. SUVREMENA UMJETNOST I DRUŠTVENE PROMJENE 20. STOLJEĆA

Street art je postao jedan od izraza suvremene umjetnosti, nastao kao reakcija na urbane promjene, masovnu potrošnju i globalizaciju. Umjetnici su bili oblikovani okolnostima svoga doba, što se vidjelo i u različitim umjetničkim pokretima tog vremena. Industrijska revolucija, koja je stvorila nove ekonomske i društvene odnose, kao i romantizam koji je isticao prava pojedinca, postavili su temelje za umjetničke promjene koje su nastupile u 20. stoljeću. Umjetnici su postali svjesni važnosti osobnog izraza i slobode, što je postalo jednim od ključnih elemenata u stvaranju novih umjetničkih formi. Likovna umjetnost 20. stoljeća bila je izrazito dinamična i složena, obilježena proturječnim pravcima i različitim stilovima. U ovom razdoblju dogodile su se drastične promjene koje su omogućile stvaranje novih umjetničkih formi i stilova, dok su umjetnici nastojali interpretirati stvarnost prema novim, osobnim i društvenim iskustvima. Umjetnost tog razdoblja postala je izraz sveopće dinamike vremena, gdje su mnogi pravci, poput apstraktnog ekspresionizma, dadaizma i pop arta, došli u suprotnost jedan s drugim, ali su svi, na svoj način, odražavali odgovore na istu društvenu stvarnost.

Nadalje, street art postao je važan odgovor na izazove modernog društva. Nastao u urbanim sredinama, ovaj umjetnički pravac reflektira socijalnu i političku stvarnost, stvarajući dijalog s javnim prostorom i potičući na promišljanje o slobodi izražavanja, društvenim normama i političkoj nepravdi. Utemeljen na idejama slobodnog pristupa umjetnosti i njezinog smještanja u javni prostor, street art je izazvao promjene u razumijevanju umjetnosti kao elitnog entiteta i omogućio umjetnicima da se izvan galerijskih prostora izražavaju na način koji je izravno komunicirao s urbanim okruženjem i svakodnevnim životom (Brajčić, Kušćević, 2016).

Osim temeljnog pomaka u klasnim i političko-ekonomskim strukturama koje su se dogodile tijekom dvadesetog stoljeća, umjetnost je također postala društveno aktivna sila za svoje vlastito održavanje, a ne samo zato što je bilo potrebno izravno transformirati ljudsko postojanje. Na taj se način ideji o umjetnosti daje značajna ekspanzija i pretvara se u konceptualni dom kulturnih djela koja uključuju rješavanje filozofskih pitanja, svakodnevne poteškoće i druga pitanja na kreativan i naizgled učinkovit način. Kao rezultat njegovog ponavljanja sadašnjeg trenutka, budućnosti i političkog projekta života u poslijeratnom razdoblju — koji je na kraju ostavio Europu i svijet u dubokoj duhovnoj i kulturnoj krizi u drugoj polovici dvadesetog stoljeća — umjesto da se vrednuje utjecaj otkrivanja normalnog i fenomenalnog svijeta, umjetnost postaje moderna i filozofski temeljno postmoderna. Novi

pristupi povijesnom materijalizmu ili dijalektičkom načinu mišljenja renomirane Frankfurtske škole posebno podržavaju opće teorijske tendencije prema lijevim politikama i marksističkoj filozofiji. To je povijesna lokacija gdje svi fenomeni stvaranja i života počinju biti razumijevani iz domena rada (Arvatov, 1997).

3. GRAFFITI KROZ POVIJEST

Grafiti, jednostavan čin sprejanja, pojavio se u Philadelphiji krajem 1960-ih. Godine 1965., Darryl “Cornbread” McCray, koji je danas široko prihvaćen kao prvi moderni grafiter na svijetu, bio je 12-godišnji problematični dječak smješten u Philadelphijskom Centru za razvoj mladih (YDC). Kao što možemo pretpostaviti, McCray je obožavao kukuruzni kruh. Volio ga je toliko da su mu kuhari u YDC-u dali nadimak “Cornbread” jer im je stalno dosađivao, tražeći da mu naprave kukuruzni kruh koji je jeo dok je odrastao s bakom. Potpuno oduševljen svojim novim nadimkom, Cornbread je osjetio potrebu podijeliti ga s drugim dječacima. Umjesto da sudjeluje u nasilju i konzumiranju droga koje su vladale u YDC-u, Cornbread je svoje vrijeme provodio dodajući svoj jedinstveni potpis na zidove objekta, koji su do tada bili prekriveni isključivo imenima bandi i njihovim simbolima.¹

Slika 1: Cornbread

Izvor: <https://www.sprayplanet.com/blogs/news/a-history-of-graffiti-the-60s-and-70s>

Nadalje, street art nije bio posebno uspješan sve dok nije stigao u New York. Pisanje vlastitog nadimka i broja ulice u kojoj je netko živio na unutrašnjosti vlakova ubrzo je postalo popularno. Prije nego što su prešli na vanjsku stranu vlakova, tagovi su tijekom nekoliko godina

---

¹ <https://www.sprayplanet.com/blogs/news/a-history-of-graffiti-the-60s-and-70s> (25.10.2024.)

postajali veći i složeniji, dok lagani grafički oblik više nije bio dovoljan za prekrivanje ogromnih površina. Sprejevi su bili ključni za to, kao i throw-upovi i komadi koji su mogli prekriti velike površine. Latrinalije, vrsta grafita koja se nalazi u javnim WC-ima, bile su u središtu rasprave o grafitima tijekom 1960-ih i 1970-ih. Prema njihovom sadržaju, čini se da su akademici tog vremena napravili razliku između grafita koji su bili napisani vani i onih koji su bili napisani unutra. Budući da su bili samo egocentrični iskazi autora, oni napisani vani često su bili imena i nisu se smatrali fascinantnima. Iako su sadržaji bili anonimni, oni su bili složeniji i stoga prikladniji za istraživanje. Istraživači tog vremena koncentrirali su se na rasne, homoseksualne i političke grafite, kao i na razlike između muških i ženskih grafita u javnim WC-ima.

Potrebno je nekoliko povijesnih detalja da bismo razumjeli određene značajne događaje koji su se dogodili 1980-ih. Tek nakon žestokih policijskih obračuna i kemijskog čišćenja vlakova podzemne, autori su počeli razmišljati o pravim kreativnim karijerama, iako su grafiti u spreju zaokupili pozornost svijeta umjetnosti u prvoj polovici 1970-ih. Gubitak kutova za autore, koji su piscima služili kao okupljališta za dobivanje povratnih informacija i priznanja, spriječilo je pisce da dobiju priznanje za svoj trud. Slikanje sprejom ponovno je postalo popularno u svijetu umjetnosti kasnih 1970-ih i ranih 1980-ih. Važno je prisjetiti se da su galerije i mediji (hip-hop kultura, videa i filmovi) donijeli slikanje sprejom u Europu ranih 1980-ih. Godine 1982., znanstvena istraživanja grafita u spreju doživjela su veliku promjenu. "Getting Up" Craiga Castelmana antropološka je studija grafita u spreju. Značaj činjenice da su se kreatori grafita nazivali piscima i način na koji se ova vrsta grafita razlikuje od drugih, potvrđuje i ova rigorozna i ozbiljna akademska studija. Publikacije "Bible of Graffiti" Subway Art i Spraycan Art, s druge strane, zauzele su praktičniji stav. Uključivali su obilje fotografskih podataka koji su, u kombinaciji s temeljnim spoznajama o grafitnim aktivnostima, funkcionirali kao udžbenik za autore budućnosti. Dok su grafitisti, djeca koja nisu imala glas, označavala svoje ulice kako bi se afirmirala kao sila na koju se mora računati, ti tradicionalno školovani umjetnici koji su izašli na ulice, odlučili su sudjelovati u svakodnevnom životu, tražiti glas koji im je svijet umjetnosti odbio. Bez tereta povijesti na svojim ramenima, grafitisti imaju slobodu raditi bilo što, a grafiti imaju izravan emocionalni apel. Ulični rad tradicionalnih umjetnika ublažen je estetskim posturama. Za razliku od grafitista, oni su odlučili raditi u funkcionalnim stilovima, dokumentarnim stilovima ili "stilovima bez stila" za izravan pristup.

Ako su 1980-e označile širenje grafita, 1990-e su bile era njihovog globalnog utjecaja. Grafiti su se diljem svijeta razvijali kao neovisna kultura koja je stvarala vlastiti diskurs kroz

časopise, dokumentarce i knjige. Ova nova kultura postala je samoodrživa i samosufficijentna. Oni koji su pisali članke za grafiti časopise ili uvode u knjige koristili su jezik prethodnih autora koji su grafitu pozitivno razmatrali. To znači da su usvojili snažan, militantni, agresivan stav i jezik. Tijekom tog vremena vizualni izraz grafita doživio je značajnu promjenu. Lansirani su novi i uzbudljivi stilovi, poput barcelonskog anti-stila i berlinskog 3D stila. Iako je ideja iza grafita bila uglavnom ista, oni su doživjeli potpunu vizualnu preobrazbu. Grafiti su se i dalje uglavnom stvarali na lokalnim vlakovima, podzemnim željeznicama i cestama, ali dobro izrađeni murali postali su nova norma. Novi stilovi donijeli su više umjetničke slobode, a iznimna tehnička vještina — koju su nekoć priznavali samo vršnjaci — sada je procvjetala u stvarima poput fotorealističnih likova. Tijekom ovog razdoblja bilo je vrlo mali broj aktivnih uličnih umjetnika, ali raspršeni po zapadnom svijetu nisu mogli formirati pokret ili zajednicu. I kao rezultat toga, spojeni su s grafitima u akademskom pisanju i člancima iz grafiti subkulture. Iako su radovi uličnih umjetnika bili vrlo prepoznatljivi i bliži likovnoj umjetnosti, ilegalno su izvođeni, što ih je odmah stavilo u isti diskurs s grafitima. Ovo je naravno glavna razlika između likovne umjetnosti i umjetnosti bez dopuštenja – pravni aspekt.

Uz politiku nulte tolerancije i kreativno središte u Europi i Latinskoj Americi, grafiti su se suočili s novom krizom koja je utjecala na taktiku umjetnika, ali nije imala utjecaja na globalnu zajednicu. To je dovelo do pokreta ulične umjetnosti, koji je, iako je imao izrazitu estetiku, ipak bio protuzakonit i uspješan u zauzimanju javnih površina. Mnogi crtači grafita okušali su se u uličnoj umjetnosti, a neki su odustali od grafita kako bi se bavili uličnom umjetnošću. Svi ostali umjetnici slijedili su vodstvo grafičkih dizajnera u ovom pokretu. Kao rezultat toga, ulična umjetnost je dobila istaknuto mjesto u javnom diskursu oko ilegalne umjetnosti. Tijekom ovog razdoblja pojavila se i nova tendencija – interes tržišta umjetnosti za produkciju ulične umjetnosti i grafita. Za razliku od prethodnih vremena, ovaj interes doveo je do izložbi u velikim umjetničkim institucijama poput Tate Modern u Londonu, MOCA u Los Angelesu ili Fondation Cartier u Parizu. Tržište umjetnosti također je imalo ogromnu ulogu u ovom priznanju, posebno početkom 2000-ih, s interesom za rad Banksyja. U ovoj situaciji, pojam urbane umjetnosti postao je vrlo koristan jer je mogao poslužiti kao krovni pojam za grafitu, uličnu umjetnost i suvremenu produkciju koja nije pripadala ni jednom drugom definiranju. Većina knjiga objavljenih tijekom ovog razdoblja i koje se bave ovom temom koristi ovaj pojam ili kao dominantni ili kao dodatni pojam s objašnjavajućom svrhom (Radošević, 2013).

3.1. Pojam grafita

Svrha ulične umjetnosti obično je aktivistička, usmjerena na isticanje i kritiku određenih problema. Često se koristi kao reakcija na političke i ekološke izazove, šaljući mirovne poruke i skrećući pažnju na negativne društvene pojave kako bi se podigla svijest među ljudima (Lucie – Smith, 1995).

Grafiti ili ulični natpisi, koji su vizualne i često osobne prirode, mogu se povijesno istraživati kao fenomen koji nastaje bilo gdje gdje civilizacija u urbanim sredinama razvija kulturu diskursa i političke rasprave koja je oblikuje. Njegovu povijesnu i u osnovi ne-umjetničku prirodu treba objasniti u kontekstu suvremenog tumačenja fenomena, njegove ponovljivosti i razvoja razlike koja je omogućila grafitima da komuniciraju s umjetnicima tijekom 20. stoljeća, tj. kroz praksu grafita pokušati transcendirati sferu umjetničkog nastojanja ili umjetnosti. Tako, prakse grafita donose nove vrijednosti i značenja. Grafiti su društveni fenomen koji se prenosi putem određene estetske prakse i estetskog stajališta. To je uglavnom zato što su grafiti postali svjetski fenomen tijekom posljednjih pedeset godina. Unatoč svom urbanom kontekstu, društvena funkcija grafita varira ovisno o području i njegovim mogućnostima, no estetski su privlačni kao posebna metoda reprodukcije subverzivnih efekata stvaranja vizualnog dijaloga s globaliziranim pojmom svakodnevnog života i njegovih nedostataka. Vizualno označavanje i afirmacija javnog prostora, kao manifestacija okolnosti diskursa u zajedničkom prostoru strukturiranog svakodnevnog života, karakteriziraju jedinstvenu estetiku grafita kao prakse. U tom apstraktnom pogledu, graffiti praksa slična je tendencijama u slikarstvu, osobito u pomaku od realizma prema afirmaciji slikarske površine, plohe i apstraktnog sadržaja koji vizualno prikazuje emocionalna stanja čovjeka. S razvojem graffiti prakse i njenim kasnijim institucionaliziranjem u obliku ulične umjetnosti, odnosno street arta, transgresivna priroda ove vizualne prakse očituje se u podijeljenosti između umjetnosti na ulici, umjetnosti ulice i prevladavanju umjetnosti svakodnevnim praksama otpora. Danas, umjetnost na ulici, street art, graffiti i umjetnost ulice postaju dijelom zajedničkog pojma urbane kulture. Njihovu nesvodljivost na isključivo umjetnički ili sociološki okvir možemo smatrati simptomom, odnosno predmetom komodifikacije i ekonomiziranja suvremenih načina potrošnje iskustava i spekulacija, od festivala ulične umjetnosti do institucionalnih pokušaja historiziranja te, u tom kontekstu, 'spektakulariziranja' živih urbanih praksi otpora (Šuvaković, 2005).

Definiranje grafita suočava se sličnim izazovima kao i definiranje ulične umjetnosti, ponajprije zbog općeg uvjerenja da su ovi pojmovi sinonimni. Prema Bratoljubu Klaiću, riječ "grafit" potječe od grčke riječi *grāfo* (pišem), odnosno od talijanske riječi *graffito* (natpis urezan u zid, crtež urezan u površinu) (Klaić, 1974).

Sociolog Dražen Lalić definira grafite kao „specifični oblik ljudskog izražavanja karakterističan prvenstveno za ulicu, odnosno za urbani prostor koji svojom hladnoćom tjera ljude, pogotovo mlade, da 'šaranjem' pokušaju učiniti bliskijim sebi i svojim istomišljenicima. Time se izražava određeni identitet, uglavnom sasvim drukčiji od onog koji prevladava u široj društvenoj sredini.“ (Lalić, Leburčić, Bulat, 1991: 29).

3.2. Podjela grafita

Ulična umjetnost može se smatrati oblikom komunikacije koji prevazilazi granice verbalnog izraza. Kroz grafike, murale, šablone i druge oblike na javnim prostorima, prenose se poruke, stavovi i emocije na neobičan način. Estetika i simbolika tih radova imaju sposobnost dubokoga utjecaja na svijest ljudi koji prolaze, čime umjetnici mogu komunicirati s širim auditorijem, bilo da je riječ o političkim temama, promociji društvenih vrijednosti ili izražavanju identiteta.

3.2.1. Tags (potpisi)

U kontekstu grafita, „tagovi“ predstavljaju jednoboje potpise (pseudonime) pisaca grafita, uz moguće ukrasne elemente poput zvjezdica, kapljica, strelica ili mrlja. To je osnovni oblik grafita, koji često služi kao temelj za daljnje istraživanje. Brojevi dodani na kraju oznake grafita mogu imati različita značenja. U Sjedinjenim Državama, broj često označava ulicu na kojoj pisac živi. Ako isti tag koristi više pisaca, onaj koji je prvi upotrijebio oznaku dodaje broj „jedan“ ili „1“, dok sljedeći pisci prate odgovarajuće brojeve. Broj može također označavati određeni slog, godinu osnivanja posade, osobne preferencije određenog broja, ili pak biti rezultat učenja proporcija i povezanih slova za izradu skice grafita (Gladović, 2017).

Slika 2: Crveni potpis, Pariz

Izvor: <https://www.graffiti-empire.com/graffiti-tags-and-handstyles/>

3.2.2. Divlji stil

Među različitim stilovima prikazanim u velikim formatima, jedan od najpoznatijih svakako je „Wildstyle“, koji se pojavio 1970-ih i 1980-ih u New Yorku, a s vremenom je postao sve složeniji i u Europi. U ovom stilu slova se međusobno isprepliću, stvarajući komplicirane oblike, dok se brojni grafički elementi, poput strelica, točaka, serifa i efekata sjene, uklapaju u kompoziciju prema željenom vizualnom dojmu. Kao rezultat toga, ovaj stil postaje gotovo nečitljiv, a identifikacija slova unutar njega izuzetno je teška. Zbog toga je Wildstyle posebno izazovan za čitanje neupućenima, zbog niza dubinskih i debljih efekata, ali ga ne treba miješati s 3D stilom koji je nastao 1990-ih.²

---

² <https://urbaneez.art/magazine/urban-art-the-different-techniques-and-styles-of-graffiti>

Slika 3: Divlji stil grafita

Izvor: <https://urbaneez.art/magazine/urban-art-the-different-techniques-and-styles-of-graffiti>

3.2.3. Bubble stil

Slova u bubble-stilu izgledaju kao da su napuhana zrakom, poput balona. Svi su rubovi zaobljeni. Ovaj stil ne ostavlja puno prostora za varijacije i kreativnost, ali može se brzo izvesti, što ga čini dobrim za učenje osnovnih principa dizajniranja grafita. Slova u bubble-stilu grafita često se preklapaju, što doprinosi zaobljenom i mekanom izgledu. U ovom stilu, između vertikalnih dijelova slova poput F i E, te M i N, ne postoji razmak, čime se postiže kompaktna kompozicija. Također, bubble-stil ne koristi ravne linije ili prave kutove na bilo kojem slovu, što dodatno naglašava zaobljene oblike. Otvori unutar slova, poznati kao „oči“ i „kanti“, smanjuju se na jednostavne točke ili male linije, čime se stvara stilizirani, pojednostavljeni izgled. Kao dekorativni elementi mogu se dodavati krila, kapi ili podcrtavanja, ali važno je napomenuti da se sjene u ovom stilu ne povezuju s liticama slova – one nisu oblikovane u blokovima, što daje prostor za lakšu čitljivost i veću dinamiku dizajna.³

---

³ <https://www.graffiti-empire.com/how-to-draw-graffiti-bubble-letters/>

Slika 4: Bubble stil graffita

Izvor: <https://www.graffiti-empire.com/graffiti-styles/>

3.2.4. 3D stil

Pravi razvoj graffita, koji je osmislio Erni Vales, 3D stil sastoji se u integriranju perspektive u slova kako bi im se dao osjećaj volumena i stvorila iluzija trodimenzionalnosti. Korištenjem različitih varijacija boja za pozadinu, konturu i ispunu slova, majstorstvo umjetnika dolazi do izražaja kroz kontrast između sjena i svjetla, stvarajući dojam da slova lepršaju. Neki su umjetnici također otišli korak dalje, razvijajući ovaj pristup u drugi stil nazvan anamorfosis. Ova tehnika, koja se može koristiti za stvaranje pravih trompe-l'oeil efekata, doslovno omogućava muralu da oživi, jer stvara dojam da kompozicija izlazi iz površine na kojoj je naslikana.⁴

---

⁴ <https://urbaneez.art/magazine/urban-art-the-different-techniques-and-styles-of-graffiti>

Slika 5: 3D stil

Izvor: <https://urbaneez.art/magazine/urban-art-the-different-techniques-and-styles-of-graffiti>

Kao manifestacija pravog kreativnoga duha, ulična umjetnost obogaćuje urbani prostor uspostavljanjem duboke povezanosti s lokalnim stanovništvom i prolaznicima kroz vizualnu komunikaciju. Kapitalizacija samoga grada također raste uz pomoć umjetničkih medija. Danas je umjetnost oblik izraza koji se natječe s drugim oblicima medija u javnim prostorima, uključujući reklamne ploče, TV reklame, promotivne plakate, jumbo plakate i druge, umjesto da služi kao odraz onoga što se izlaže. Umjetnost koja prilazi javnosti poznata je kao urbana umjetnost. Ona nastaje s ulice i postaje poznati prostor koji interagira s publikom.

Koristeći različite medije, ovaj umjetnički oblik pretvara betonske zidove u platna koja odražavaju identitet okoline, pričaju priče i prenose emocije. Osim što je estetski ugodan, vizualni message ulične umjetnosti snažan je način za jačanje osjećaja zajedništva. Svaka shema boja, linija i oblika pažljivo je usklađena kako bi prenijela određenu ideju ili osjećaj između promatrača i urbanog prostora. Zbog ove interakcije, ulična umjetnost se transformira iz dekoracije u razgovor koji unapređuje društvene i kulturne aspekte urbanog života.

3.3. Ljepota je u očima promatrača – način promatranja Street art

Djela ulične umjetnosti često ne govore onima koji redovito gledaju umjetnost, jer ljudi na ulici obično ne doživljavaju urbani prostor kao vanjsku galeriju, već ga gledaju kao pozadinu na putu od točke A do točke B. Često imaju neželjeno iskustvo s umjetnošću, koje nije kontrolirano poput onog u muzeju. Na primjer, rani ilegalni šabloni Banksyja i druga djela ulične umjetnosti imaju cilj prenijeti lako razumljivu poruku prolaznom gledatelju. S porastom interneta, većina gledatelja ulične umjetnosti doživljava je online. Od tada, ulična umjetnost nije prvenstveno stvorena za ulicu, tj. da bude privlačna oku prolaznika, već da izgleda najbolje na fotografijama ili videozapisima za online gledatelje. Iako se čini da je većina ulične umjetnosti namijenjena svima, to nije uvijek slučaj. Teoretski, mogla bi biti za svakoga. Većina uličnih umjetnika postavlja svoja djela na područjima gdje ljudi očekuju uličnu umjetnost, obično u gentrificiranim dijelovima grada, primjerice u Londonu, New Yorku ili Berlinu. Dok su područja koja bi stvarno mogla imati koristi od ulične umjetnosti, poput siromašnijih ili bogatijih stambenih područja, često bez nje. Također, na internetu može biti lako propustiti fotografije ulične umjetnosti, osim ako se ne traže aktivno. Većina prolaznika na ulici ne prepoznaje uličnu umjetnost ako to nije veliki mural koji im je doslovno pred očima. Za njih su ulična umjetnost i grafiti često oblici vizualne buke koje ignoriraju. Čak i mnogi ljudi koji često traže uličnu umjetnost online skloni su previdjeti je na ulici, jer nisu obučeni da je prepoznaju (Blanche, 2015).

„Postmoderno ili postmasovno društvo karakterizira – medijska zasićenost, dostupnost brojnih informacija koje mogu i ne moraju biti istina, upitnost istine, višeznačnost svake društvene teme ili svakog pitanja.” (Dulčić, 2014: 96)

4. BANKSY

Banksy je jedan od najpoznatijih svjetskih umjetnika, no unatoč globalnoj popularnosti, njegov stvarni identitet ostaje nepoznat, barem službeno. Često ga novinari opisuju kao "nestalog" i "tajanstvenog" umjetnika, a "gerilski ulični umjetnik" broji slavne osobe poput glumca Brada Pitta među svojim obožavateljima i kolekcionarima. Za neke je heroj, a za druge vandal, dok njegova djela dostižu nevjerojatne cijene, a gradovi i vlasnici zemljišta žure iskoristiti ili preurediti zgrade koje odabere za svoja najnovija platna. Ipak, tajni umjetnik i figura koja se protivi establišmentu, uspješno je uspio ostati anonimn. Banksy je postao poznat nakon što je počeo sprejom oslikavati svoje sada prepoznatljive stencile u Bristolu početkom 1990-ih. Utjecajna glazbena i umjetnička scena tog grada, doma grupe poput Massive Attack i Portishead, navodno je inspirirala njegovo stvaralaštvo. Vjeruje se da je Banksy rođen u obližnjem gradiću Yate, u okrugu South Gloucestershire, početkom 1970-ih. Njegov prvi veliki stencil mural, The Mild Mild West, na kojem je prikazan medvjedić koji baca Molotovljev koktel na tri policajca, naslikan je u području Stokes Croft u Bristolu 1999. godine (BBC, 2024a).

Slika 6: The Mild Mild West, Banksy

Izvor: <https://www.bbc.com/news/uk-england-bristol-50249349>

Banksy je jedan od najpoznatijih urbanih umjetnika na svijetu, čije ime izaziva veliku pažnju. Iako je stekao globalnu slavu svojim uličnim radovima, umjetnik koji stoji iza pseudonima Banksy pomno čuva svoju privatnost, a detalji iz njegovog života ostaju uglavnom nepoznati javnosti. Njegovi radovi često kombiniraju tehniku spreja i šablona s komercijalnim, političkim i suvremenim motivima, a kroz se njih prožimaju ironični društveni komentari i humor. Kritičan prema velikim korporacijama, vladi, policiji i društvenim normama, Banksyjeva djela pojavljuju se na zgradama, reklamnim panoima i zidovima diljem svijeta, od Londona i New Yorka do Jamajke i Gaze. Iako je stekao brojne obožavatelje, sam umjetnik ostaje enigma. Unatoč tome što je postao najpraćeniji umjetnik svih vremena, odlučio je ostati anonimn, jasno naglašavajući da ne želi slavu koju je stekao svojim iznimnim talentom. Umjesto toga, vjeruje da bi njegov identitet mogao skrenuti pozornost s onoga što bi trebao biti pravi fokus – njegova umjetnost i poruke koje kroz nju šalje (BCI, 2021).

Nadalje, nakon skandala vezanih uz zataškavanje slučaja zlostavljanja djece unutar Katoličke crkve, Banksy je 2011. godine odlučio napasti crkvu na svoj prepoznatljiv način. Izradio je repliku biste jednog svećenika iz 18. stoljeća, čije je lice zamijenio pločicama koje imituju piksele korištene za skrivanje identiteta osumnjičenih kriminalaca. Bista je izložena u galeriji Walker u Liverpoolu, a Banksy je istaknuo: “Tako je lako zaboraviti istinske kršćanske vrijednosti – laži, korupciju i zlostavljanje”, te je oštro kritizirao sve ono što kršćanstvo formalno predstavlja (MixMag, 2020).

Slika 7: Kardinalov sin

Izvor: <https://www.pinterest.com/pin/pest-control--14003448832721998/>

„Djevojčica s balonom” jedno je od najpoznatijih Banksyjevih djela, koje prikazuje djevojčicu koja poseže za srcolikim crvenim balonom. Prvi put je ovaj mural oslikan na mostu Waterloo u Londonu. Međutim, najpoznatija verzija djela postala je ona uokvirena na platnu, koja je 2018. godine prodana na aukciji kuće Sotheby's za oko milijun funti. Neposredno nakon prodaje, pred šokiranim posjetiteljima i aukcionim vodičima, slika je počela izlaziti iz okvira, dok ju je rezač papira, ugrađen u okvir, počeo uništavati. Iako nije bilo jasno kako je uređaj aktiviran, Banksyjeva subverzivna gesta prema aukcijskoj industriji izazvala je snažne reakcije. Unatoč uništavanju, slika je ipak prodana, a njezina vrijednost je nakon toga porasla. U službenoj izjavi kuće Sotheby's, događaj je označen kao povijest u umjetničkom svijetu, a Banksyjeva slika postala je prvo umjetničko djelo koje je nastalo tijekom aukcije (MixMag, 2020).

Slika 8: Djevojčica s balonom

Izvor: <https://gimnazija-fgalovic.hr/2016/12/22/kriticki-osvrt-izlozba-banksy/>

Jedan od najpoznatijih primjera Banksyjevih radova je njegova instalacija „Telefonska govornica“, postavljena 2006. godine u londonskoj četvrti Soho. Ovaj period karakterizira brzo usvajanje novih načina komunikacije i društvene povezanosti poput MySpace-a i Facebook-a. Banksy je u tom kontekstu postavio prepoznatljivu crvenu londonsku telefonsku govornicu savijenu uz zid, u koju je zabio sjekiru. Ovaj neobičan prizor postavljen u svakodnevnu gradsku scenografiju donosi snažnu poruku o komunikacijskoj alijenaciji. Iako su nove platforme omogućile bržu povezanost među ljudima, upravo u tom vremenu povezanost među ljudima postajala je sve slabija, što stvara svojevrstan paradoks (Death of a Phone Booth, 2013).

Slika 9: Telefonska govornica

Izvor: https://www.researchgate.net/figure/Banksy-Murdered-phone-booth-London-2006-Source-Copyright-Banksy_fig3_282803244

Uznemirujući print *Toxic Mary* iz 2003. godine autora Banksyja, koji prikazuje malog Krista kako pije iz boce s otrovom, isprva bi se mogao činiti samo prolaznim trendom. Činilo se da odražava antireligiozna stajališta poznatih zagovornika onoga što je postalo poznato kao Novi ateizam, poput Daniela Dennetta, Sama Harris, Christophera Hitchensa i Richarda Dawkinsa, koji su tvrdili da je religija otrovna sila. No, kaže li slika stvarno to? Pri dubljem razmatranju postaje jasno da je Krist bespomoćna žrtva. Banksy crpi inspiraciju iz prikaza Djevice Marije koja doji svog sina, što je bila praksa koja je trajala od kasnog srednjeg vijeka do 17. stoljeća i nazivana je *Madonna del Latte* (Moja Gospa od Mlijeka) ili *Virgo Lactans* (Laktirajuća Djevica). Ovaj teološki pristup nastoji identificirati izvor Kristove duhovne vlasti. Zapanjujuća slika služi kao podsjetnik da tradicionalni prikazi Majke i Djeteta nisu jednostavne ili lako razumljive reprezentacije neiskvarene majčinske ljubavi. Oni su hrabre mape opasne snage (BBC, 2024b).

Slika 10: Banksy, Toxic Mary, 2003

Izvor: <https://banksyexplained.com/toxic-mary/>

Slika 11: Bacač cvijeća

Izvor: <https://www.europosteri.hr/tisak/cvjetni-bacac-v130757>

Ovo se djelo prvi put pojavilo nakon izgradnje zida Zapadne obale. Učinjeno je to u Betlehemu, na zidu koji dijeli Palestinu od Izraela, gdje je sam zid postao platno prepuno protesta protiv spomenute gradnje. Možemo vidjeti čovjeka pokrivenog lica, pripremljenog za tučnjavu, ali umjesto da baci artefakt spreman je baciti buket cvijeća.⁵ Ovaj mural šalje snažnu antiratnu poruku i zbog toga predstavlja značajan primjer Banksy- evog umjetničkog djelovanja.

Slika 12: Djevojka s bisernom naušnicom

Izvor: <https://www.dnevnibuzz.ba/u-bristolu-osvanula-banksyjeva-djevojka-s-bisernom-nausnicom/>

“Djevojka s bisernom naušnicom” je poznata slika nizozemskog slikara Johanna Vermeera iz 1665. godine. Prikazuje mladu djevojku s turbanom na glavi i velikom bisernom naušnicom, okrenutu prema promatraču s blagim izrazom lica. Ova slika često se naziva “nizozemskom Mona Lisom” zbog svoje tajanstvenosti i ljepote. U udžbeniku “Moje boje” za osnovnu školu, autorice Mirjane Huzjak, ova slika se koristi kao primjer portreta koji ističe važnost svjetla i sjene u likovnom izražavanju. Udžbenik potiče učenike na promatranje Vermeerove upotrebe svjetlosti kako bi se postigao osjećaj trodimenzionalnosti i kako bi se naglasila tekstura i detalji, poput sjaja biserne naušnice. Kroz analizu ovog djela, učenici uče o tehnikama slikanja i važnosti promatranja u likovnoj umjetnosti. Na ovom muralu vidimo kako umjetnik svojim prikazom na zidu ponavlja (citira) društveno poznatu sliku, ali na osoban način. Tako uz pomoć umjetnosti govori o umjetnosti. Autor je iskoristio kutiju protupožarnog alarma koja je već otprije bila na zidu kako bi prikazao naušnicu djevojke (Huzjak, 2019).

---

⁵ <https://hr.postposmo.com/Banksyjevi-murali-kojima-se-najvi%C5%A1e-plje%C5%A1%C4%87e/>

5. SHAMSIA HASSANI

Prva afganistanska umjetnica grafita, Shamsia Hassani, rođena je u travnju 1988. godine. U svojim radovima prikazuje afganistanske žene u kulturi koja je dominirana muškarcima. Njezina umjetnost prikazuje afganistanske žene u novom svjetlu – kao jake, inspirativne i odlučne da uspiju. Ženski lik u njezinim djelima je ponosna, živahna osoba sa sposobnošću da poboljša živote drugih. Shamsijina umjetnost donosi ogromni val ljubavi i boje svim afganistanskim ženama u posljednjem desetljeću postratnog razdoblja. Njezina djela su afganistanskim umjetnicama dale novi život i inspirirale tisuće žena širom svijeta (Shamsia Hassani, 2023a).

Shamsia je izrazila svoje nezadovoljstvo zbog nejednakog tretmana žena u Afganistanu, ali je proširila svoja osjećanja na druge regije svijeta gdje su kršenja ljudskih prava i napadi na žene pokušali devalvirati žene u odnosu na muškarce. Nema ništa novo u tome, ali svijet je, većinom, napredovao, a težak boj za ženska prava donio je novu svijest, kao i žaljenje i kajanje zbog načina na koji su žene bile tretirane. Nažalost, borba za bolje razumijevanje i dalje traje. Shamsia je bila ključna u ovom pomaku prema cijenjenju naše ljudskosti. Puno je naučila na tečaju grafita u Kabulu i to znanje iskoristila na pravi način. Murali na zidovima bili su slični onima koje je stvarao Banksy. Glavni lik u tim uličnim radovima bila je žena s zatvorenim očima i bez usana. "Puno mojih slika ima ponavljajući lik, ali najvažnije je da je ona ljudsko biće," izjavila je Shamsia. Ona tvrdi da su oči zatvorene jer u tim teškim okolnostima nije bilo ničega pozitivnoga za vidjeti. Afganistanske žene morale su živjeti u kulturi dominiranoj muškarcima, a cilj njezinog rada bio je dati im glas i lice koje prikazuje snagu, ambiciju i sposobnost ostvarivanja ciljeva (Hassani, 2023b).

Slike na kojima Shamsia Hassani drži sprej za boje, s maskom za prašinu koja gotovo potpuno prekriva njezino lice i čadorom na glavi, mogu se vidjeti na nekoliko društvenih mreža. U intervjuu za *Painting Radar*, izjavila je da njezino slikanje nastoji obojiti uznemirujuće uspomene na sukob; zapravo, prikazujući strašne događaje na šaren način, Shamsia se nada da će otjerati negativne misli ljudi o tom periodu i uzdići Afganistan kao mjesto umjetnosti, a ne ratnu zonu (Mug Magazin, 2024).

Slika 13: Shamsia Hassani

Izvor: <https://www.mugmagazine.com/shamsia-hassani.html>

Njena djela uglavnom su usmjerena na delikatno iskazane siluete vitkih žena, elegantnih, zamišljenih figura sa spuštenim očima koje nemaju usne jer im nije dopušteno govoriti i izražavati svoja mišljenja. Te su figure omotane šarenim čadorima na kojima su otisnute slike njihovog grada u ruševinama. Drže cvijeće i pritisnute glazbene instrumente uz svoja prsa, dok podižu glave kako bi osjetile povjetarac. Djela Shamsie Hassani usmjerena su na preoblikovanje uma i svijesti žena u Afganistanu, društvu dominiranom muškarcima, a poseban i drugačiji izgled koji ona daje afganistanskim ženama odražava njihovu snagu, ambicije, ponos i volju da postignu svoje ciljeve. Kroz vlastite živote, protagonisti njezinih djela postaju nositelji pozitivne poruke promjena, koje donose nove nade za sve afganistanske žene (Mug Magazine, 2024).

Slika 14: Silueta žene bez glasa

Izvor: <https://www.mugmagazine.com/shamsia-hassani.html>

Slika 15: Melodija proljeća

Izvor: <https://artsandculture.google.com/asset/melody-of-spring-shamsia-hassani/ZgHHibBvZ-6hwA>

Slika 16: Krila slobode

Izvor: <https://www.grafftergallery.com/2023/09/shamsia-hassani-visionary-street-artist.html>

6. SHEPARD FAIREY

Frank Shepard Fairey (rođen 15. veljače 1970.) je američki suvremeni umjetnik, aktivist i osnivač brenda OBEY Clothing, koji je postao poznat u skateboarding sceni. 1989. godine dizajnirao je kampanju "Andre the Giant Has a Posse" (...OBEY...) naljepnica dok je pohađao Rhode Island School of Design (RISD) (Wikipedia, 2024).

Slika 17: Andre the Giant Has a Posse

Izvor: <https://peopleshistoryarchive.org/content/andre-giant-has-posse>

Originalni dizajn prikazuje hrvača Andréa the Giant-a s njegovom visinom od 223 cm i težinom od 236 kg. Fairey je bio prisiljen prestati koristiti sliku hrvača, a kasniji dizajni naljepnica jednostavno su prikazivali "OBEY GIANT" ili "OBEY". Umjetnik piše: "OBEY naljepnica pokušava potaknuti znatiželju i natjerati ljude da preispitaju i naljepnicu i njihov odnos s okolinom. Budući da ljudi nisu navikli viđati reklame ili propagandu čiji proizvod ili motiv nije očigledan, česta i nova susretanja s naljepnicom izazivaju razmišljanje i moguću frustraciju, no istovremeno oživljavaju percepciju gledatelja i pažnju na detalje." (Andre The Giant Has A Posse).

Fairey je dizajnirao poznati poster "Hope" za Baracka Obamu tijekom predsjedničkih izbora u SAD-u 2008. godine. Institut za suvremenu umjetnost u Bostonu opisao ga je kao jednog od najpoznatijih i najutjecajnijih uličnih umjetnika. Njegova djela nalaze se u zbirkama institucija kao što su Smithsonian, Los Angeles County Museum of Art, Museum of Modern Art u New Yorku, Museum of Contemporary Art u San Diegu, National Portrait Gallery u Washingtonu, D.C., Virginia Museum of Fine Arts u Richmondu te Victoria and Albert Museum u Londonu. Njegov stil opisuje se kao "hrabar, ikoničan stil koji se temelji na stiliziranju i idealiziranju slika." (Wikipedia, 2024).

U 2008. godini, Fairey je postigao i mainstream uspjeh i kontrakulturnu prepoznatljivost s plakatom "Hope" za Obamu. Međutim, plakat je temeljio na fotografiji Mannieja Garcije bez dozvole, što je dovelo do tužbe Associated Pressa. Fairey je tužio AP, tvrdeći da nije prekršio autorska prava. Slučaj je riješen 2011. godine, a 2012. godine Fairey je priznao krivicu za uništavanje dokumenata. Godine 2015. suočio se s optužbama zbog ilegalnog postavljanja plakata u Detroitu, no slučaj je kasnije odbačen. Plakat "Hope" samo je jedan primjer Faireyjeva čestog korištenja umjetnosti za izražavanje svojih snažnih uvjerenja. Prosvjedovao je protiv rata u Iraku, podržavao Occupy Wall Street, zalagao se za kontrolu oružja i zaštitu okoliša, te dizajnirao majicu za predsjedničku kampanju Bernieja Sandersa 2016. godine. 2012. je stvorio portret ubijenog afričko-američkog tinejdžera Trayvona Martina, a 2016. godine, u odgovoru na rasizam i netoleranciju tijekom predsjedničke kampanje, stvorio je seriju plakata "We the People" s manjinama kao glavnim likovima (Britannica, 2024).

Slika 18: Fairey pozira ispred postera *Hope*

Izvor: <https://www.britannica.com/biography/Shepard-Fairey>

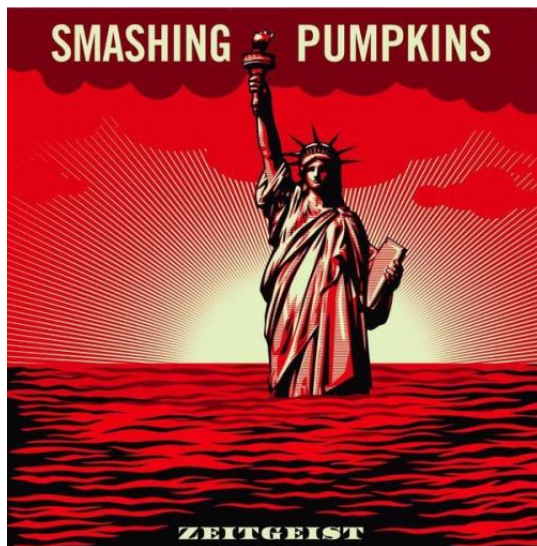
Slika 19: We the people

Izvor: <https://blog.artspier.com/en/a-closer-look/10-things-know-shepard-fairey/>

Slika 20: Stvarajmo umjetnost a ne rat

Izvor: <https://www.onecolumbiasc.com/event/shepard-fairey-facing-the-giant-3-decades-of-dissent/>

Slika 21: Cover album za Smashing Pumpkin

Izvor: <https://blog.artsper.com/en/a-closer-look/10-things-know-shepard-fairey/>

Slika 22: Naslovnica za novo izdanje engleskog klasika “*Životinjska farma*” Georgea Orwella.

Izvor: <https://blog.artsper.com/en/a-closer-look/10-things-know-shepard-fairey/>

Slika 23: Hope

Izvor: <https://blog.artsper.com/en/a-closer-look/10-things-know-shepard-fairey/>

7. STREET ART U HRVATSKOJ

U Hrvatskoj se ulična umjetnost počela širiti 1990-ih, no 2000-ih je došlo do značajnijega pomaka kada je urbana umjetnost stekla popularnost. U početku je ulična umjetnost uglavnom bila povezana s ilegalnom umjetnošću i grafitima, no od tada se proširila na različite kreativne medije, uključujući instalacije, skulpture na stijenama, murale i lijepljenje.

Najveći gradovi, Split i Zagreb, razvili su se u središta ulične umjetnosti, a umjetnici koriste zidove, oronule strukture i otvorene površine kao platna za prenošenje svojih pogleda. Mladen Stilinović stekao je afirmaciju i drugim vidovima urbanog izričaja, dok je Duje Jurić jedan od pionira ove scene u Zagrebu.

U Hrvatskoj ulična umjetnost često prenosi političke, društvene i kulturne izjave. Mnogi umjetnici koriste svoje kreacije za kritiku pitanja postjugoslavenske tranzicije, ekonomske nepravde i društvenih standarda. Ulična umjetnost postaje i supkulturni fenomen i priznata umjetnička forma u Hrvatskoj, zahvaljujući događanjima i inicijativama poput "Muralizma u Splitu" i "Zagrebačke ulične galerije" koje potiču urbano kreativno izražavanje.

7.2.Primjeri Street Arta u Zagrebu

Mural velikog hrvatskog dramskog pisca Marina Držića osvanuo je na istoimenoj osnovnoj školi u Trnju. Mural koji su njegovi autori, koji su ujedno i članovi umjetničke grupe ZID, darovali učenicima škole dio je osvještavanja i edukacije mladih o graffiti radovima kao umjetničkom, a ne vandalskom činu.

Slika 24: Mural Marina Držića na OŠ Marina Držića

Izvor: <https://www.vecernji.hr/zagreb/uz-novi-vodic-street-art-graffiti-obidite-36-street-art-lokacija-s-djelima-50-ak-autora-1676093>

Slika 25: Tea Jurišić i Lunar, eminentni hrvatski umjetnici potpisuju novi mural na zagrebačkoj Kustošiji koji nas s nostalgijom vraća u osamdesete

Izvor: <https://www.vecernji.hr/zagreb/uz-novi-vodic-street-art-graffiti-obidite-36-street-art-lokacija-s-djelima-50-ak-autora-1676093>

Slika 26: Slika svakodnevnice

Izvor: <https://www.jutarnji.hr/kultura/art/zagrebacki-street-art-jeste-li-ove-grafite-vidjeli-u-gradu-mozda-su-vam-promaknuli-15328706>

Slika 27: Daj ribi šansu

Izvor: <https://www.jutarnji.hr/kultura/art/zagrebacki-street-art-jeste-li-ove-grafite-vidjeli-u-gradu-mozda-su-vam-promaknuli-15328706>

Ovaj je mural nastao u sklopu paneuropskog projekta Fish Forward, čija je svrha podizanje svijesti o tome kako konzumacija proizvoda iz ribarstva utječe na društvo i ekologiju. Posebnost mural se ogleda u dodatnom sloju proširene realnosti (eng. augmented reality) koji se aktivira pomoću pametnog telefona ili tableta. Potrebno je samo besplatno instalirati aplikaciju Artvive, skenirati mural i na zaslonu uređaja oživjeti more. Druga posebna karakteristika se odnosi na boju kojom je oslikan, a koja sprečava rast bakterija, plijesni i spora te eliminira glavne onečišćujuće tvari prisutne u zraku, uključujući dušikove okside.

7.3. Street Art umjetnici u Hrvatskoj

7.3.1. Lonac

Najpoznatiji po svojim velikim fotorealističkim muralima, Lonac je izuzetno talentirani hrvatski umjetnik čija se nevjerojatna djela mogu pronaći diljem njegove domovine, ali i šire. Njegove karakteristične velike, upečatljive slike – stvorene sprejevima i kistovima – obično su pod utjecajem skejterske kulture, stripova, grafita, filmova, glazbe, ali i aktualnih društvenih problema. Snažno znanje o rukovanju slikarskom opremom, uključujući majstorsku kontrolu sprejeva, omogućilo je umjetniku stvaranje prepoznatljivog opusa koji se proteže od monumentalnih realističnih djela do manjih, humorističnih i često nadrealnih radova. Prvi rad koji je Lonac napravio bio je na zidu u njegovom dvorištu, a nakon nekoliko puta slikanja tamo, otišao je isto učiniti na nekom zidu svoje osnovne škole. Njegova nastavnica likovnog bila je toliko impresionirana radom da je natjerala školski odbor da plati boje koje je mladi umjetnik

koristio. "Pomicanje granica na taj način zabavno je, malo okrenuti stvari, otvoriti ljude prema novim stvarima." Iako je počeo raditi grafite još u osnovnoj školi, nikada to nije shvaćao previše ozbiljno, pa je na početku svog studija na Akademiji likovnih umjetnosti, Sveučilišta u Zagrebu, Lonac gotovo odustao od slikanja na ulicama zbog nedostatka vremena i energije. Prema njegovim riječima, jedina stvar koju je naučio na fakultetu bila je kako opravdati loš rad: "Nema mnogo ljudi koji slikaju murale, niti slika na način na koji to radiš sa sprejom kao s kistom, pa sam se učio vlastitim radom i ignoriranjem onih koji imaju loš utjecaj." Na hrvatskom jeziku, "lonac" znači kuhalo. Taj nadimak umjetnik je dobio kad je bio dječak, a tada ga je mrzio. Kada je počeo raditi grafite, Lonac je morao smisliti neki tag za sebe. Tada su svi grafiteri imali cool gangsterske nadimke/tagove, ali svaki naziv koji je mladi kreativac smislio zvučao je lažno i pretenciozno, pa je uzeo onaj koji je najviše mrzio. "Razmišljanje o počecima me stvarno zabavlja. Ne traje dugo da se prisjetim osjećaja dječje uzbuđenosti i slobode koju imam dok slikam vani. Lako je to raditi kad si dijete, ali kako ljudi stare, prestaju raditi neke od stvari koje su ih činile sretnima." (Widewalls, 2016).

Slika 28: Srce koje kuca

Izvor: <https://studentski.hr/zabava/zanimljivosti/lonac-osvojio-svijet-novim-muralom-heartbeats>

Zagrebački street art umjetnik Lonac nedavno je završio rad na novom muralu koji je brzo postao viralan širom svijeta. Povodom Valentinova, izradio je "HeArtbets", veliko naslikano srce koje pulsira, tj. pumpa krv. Srce je nacrtao sprejom i uklopio ga u cijevi, stvarajući dojam da te cijevi opskrbljuju srce krvlju. Na svom Facebooku Lonac je objasnio da je srce trebalo kucati u suprotnom smjeru, ali postoji razlog zbog kojeg to ne čini.

Slika 29: Djelo autora Lonca

Izvor: <https://www.widewalls.ch/artists/lonac>

Slika 29: Djelo navedenog autora

Izvor: <https://www.widewalls.ch/artists/lonac>

Slika 30: Flegma – doručak u krevetu

Izvor: <https://www.journal.hr/kultura/umjetnost-i-dizajn/lonac-mural-street-art-klaiceva-zagreb-okolo/>

Naziv murala je "Flegma" / "Phlegm" (Doručak u krevetu). "Izrada ovog murala potrajala je malo duže, ali unatoč nekoliko prepreka, zadovoljan sam konačnim rezultatom i zahvalan što sam imao priliku napraviti ovako velik mural u svom rodnom gradu," izjavio je Lonac na svojim društvenim mrežama. Mural se nalazi na samom kraju Klaićeve ulice, blizu Ulice Republike Austrije. Lonac je jedan od najpoznatijih hrvatskih street art umjetnika, čiji murali krase zidove diljem svijeta, a njegovi radovi uvijek ostavljaju snažan dojam. Visoko cijenjen i prepoznat, kako u Hrvatskoj, tako i izvan nje, ovaj umjetnik svakim novim radom potvrđuje svoj izvanredni talent (Journal, 2022).

Slika 31: Dionysus

Izvor: <https://streetartnews.net/2017/08/dionysus-by-lonac-in-bol-croatia.html>

"Dionysus" naziv je najnovijeg djela Lonca, naslikanog tijekom nedavno završenog festivala Graffiti Na Gradele u Bolu, Hrvatska. Ovaj veliki mural još je jedan pažljivo izveden portret hrvatskog realističkog umjetnika, koji prikazuje "boga hedonizma i street arta". U skladu s opuštenom atmosferom događaja i njegovim naglaskom na podršku grafiti umjetnosti, umjetnik iz Zagreba naslikao je svoj prikaz grčkog boga vina, ritualnog ludila, plodnosti i kazališta. Za ovo djelo Lonac je prvo fotografirao jednog od svojih prijatelja ukrašenog vjenčićem od lovora, togom i pladnjem punim zelenih grožđa i čepova od sprejeva. Koristeći svoje besprijekorne slikarske vještine, uspješno je prenio referentnu sliku u velikom formatu, prenoseći sve zahtjevne detalje svjetla i sjene (All Street Art, 2017).

Slika 32: Djelo umjetnika Lonca

Izvor: <https://www.isupportstreetart.com/artist/lonac/>

Slika 33: Portret roditelja prethodno spomenutog umjetnika

Izvor: <https://vizkultura.hr/intervju-lonac/>

7.3.2. Boris Bare

Boris Bare, street art umjetnik iz Zagreba, jedan je od najpoznatijih predstavnika hrvatske ulične umjetnosti. Poznat je po svojim muralima i radovima koji spajaju različite stilove, uključujući realizam i apstraktne komponente. Bare je u svojoj karijeri stvorio mnoge upečatljive murale i grafite diljem Zagreba i drugih hrvatskih gradova, ali i na međunarodnoj sceni. Njegov rad često sadrži socijalne i političke komentare, a poznat je po tome što u svoje murale unosi snažnu emocionalnu dubinu i simboliku. Boris Bare se ističe svojim preciznim tehnikama i sposobnošću da u svojim radovima prenese duboke poruke, bilo da se radi o portretima, apstraktnim kompozicijama ili temama vezanim uz društvo i kulturu. Iako street art često nosi elemente spontanosti i bunta, Boris Bare je prepoznat po tome što u svoje radove unosi promišljanje i visoku umjetničku vrijednost.

Slika 34: Tito u crvenim gaćama, sunča se na Brijunima

Izvor: https://www.jutarnji.hr/tag/boris_bare

Slika 35: Novi mural u Zagrebu posvećen izbjeglicama

Izvor: https://www.jutarnji.hr/tag/boris_bare

Na Zakmardijevim stubama u samom centru grada pojavio se novi umjetnički rad – podni mural u obliku tepiha, djelo poznatog uličnog umjetnika Borisa Bareta. Ovo je već treći mural na ovom mjestu, a Bare, čiji radovi odlikuju smjele linije i živopisne boje, ponovno je oduševio prolaznike.

„Počeli smo s radom u tri ujutro. Najprije smo pripremili podlogu, sušili i čistili je, a potom smo počeli oslikavanje. Bilo je zahtjevno, ali zadovoljni smo kako je ispalo“, otkriva Bare. Turistička zajednica grada Zagreba pokrenula je ovaj projekt za vrijeme Adventa 2024. godine, s ciljem da oživi prolaz prema Zakmardijevim stubama i poveže centar grada s Gornjim gradom, koji je ujedno i središte adventskih događanja. Mural simbolički spaja različite dijelove grada, stvarajući vizualnu dobrodošlicu posjetiteljima koji će uživati u raznovrsnom programu na Gornjem gradu – od Adventa pod lanternom i Bala na Gornjem gradu, do koncerata i dječjih predstava u Teatrinu Klincolino. Boris Bare, koji je započeo svoju umjetničku karijeru grafitima, danas je prepoznat po muralima koji odražavaju lokalnu kulturu i povijest. Njegov

najnoviji rad u blagdanski Zagreb donosi dodatnu toplinu i kreativnost, potvrđujući kako umjetnost može povezati ljude i obogatiti doživljaj grada u najljepšem dijelu godine (Journal, 2024).

Slika 36: Novi mural prema Zakmardijevim stubama

Izvor: <https://www.journal.hr/kultura/umjetnost-i-dizajn/bare-mural-tepih/>

7.3.3. Lunar

Slaven Kosanović Lunar je hrvatski umjetnik poznat po svom radu na grafitima, grafičkom dizajnu te slikarstvu. Prošao je kroz ranu hrvatsku graffiti scenu i danas je prepoznat u međunarodnim umjetničkim krugovima. Njegovi radovi ukrašavaju gradove diljem svijeta, uključujući Amsterdam, Atenu, Auckland, Berlin, Hanoi, Havanu, Lisabon, London, Melbourne, New York, Oslo, Pariz, Saigon, Seoul, Sydney i Tokio. Osim što je poznat po grafitima, Lunar se ističe i u klasičnim slikarskim tehnikama, posebno u akrilu na velikim platnima. Njegova prepoznatljiva tema su životinje, osobito mačke koje lete u balonima kroz

nebeska prostranstva, grupe mačaka prikazuju različite kulture i ljude s bojama i elementima koje se miješaju i ponavljaju (Wikipedia, 2023).

Slika 37: Lunar

Izvor: <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/inspiracije/prava-umjetnicka-remek-djela-tri-hrvatska-umjetnika-potpisuju-nove-street-art-radove-u-zagrebu-15114908>

Slika 38: Rad street art umjetnika Lunara

Izvor: <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/inspiracije/prava-umjetnicka-remek-djela-tri-hrvatska-umjetnika-potpisuju-nove-street-art-radove-u-zagrebu-15114908>

7.3.4. Polite

Vedran Štimac, poznatiji pod umjetničkim imenom Polite BastART, talentirani je pulski umjetnik prepoznat po svojim jedinstvenim portretima. Nedavno je odlučio proširiti svoj opus i otvoriti vlastitu malu galeriju u samom središtu Rovinja. „Ideja za galeriju temelji se na seriji mojih autorskih radova koji obuhvaćaju portrete poznatih i manje poznatih ličnosti iz svijeta politike, umjetnosti, književnosti i drugih područja. Oni su posebni jer unutar lica prikazuju motive koji na simboličan način definiraju tu osobu“, objašnjava umjetnik.

Slika 39: Street art umjetnik Polite bastART

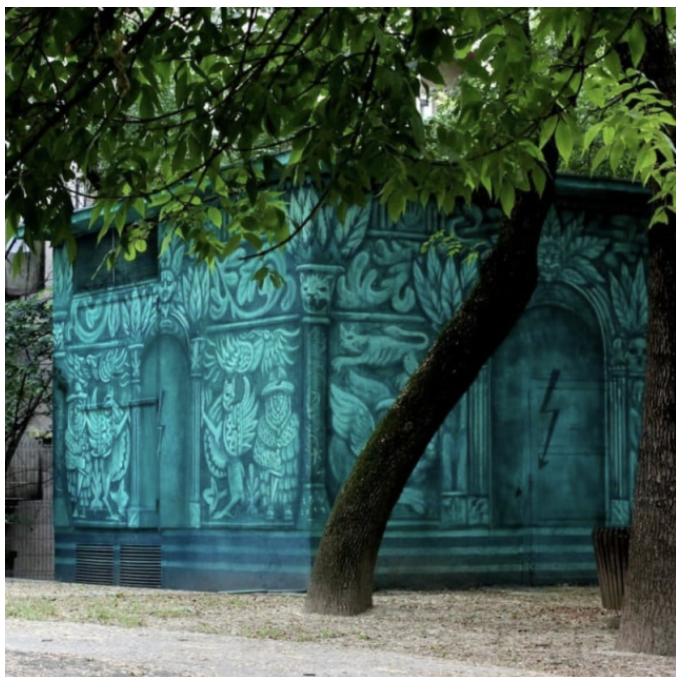
Izvor: <https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/1b/a1/f1/fc/polite-bastart-s-street.jpg>

Slika 40: Polite bastART

Izvor: <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/inspiracije/prava-umjetnicka-remek-djela-tri-hrvatska-umjetnika-potpisuju-nove-street-art-radove-u-zagrebu-15114908>

Prethodno oslikani panel u Radićevoj ulici (kod broja 46) sada je ukraasio mladi pulski umjetnik Vedran Štimac, poznatiji pod imenom Polite bastART. Svojim je radom odao počast jednom od najvećih hrvatskih umjetnika, Juliju Kniferu. O povodu svoje suradnje, Štimac je izjavio: „Izuzetno mi je drago sudjelovati u projektu Ulični triptih, posebno zato što sam na taj način pridonio osvježavanju urbane vizure Zagreba. Ovim projektom mnogi afirmirani i neafirmirani umjetnici imaju priliku kroz medij ulične umjetnosti poslati svoju poruku sugrađanima. Osim toga, radovi su u stalnoj rotaciji, što omogućava komuniciranje društvenih fenomena kroz kanal umjetničkog izraza na vrlo aktualan način.“ (Jutarnji, 2021).

Slika 41: Mural na ulasku u tunel Grinč

Izvor: <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/inspiracije/prava-umjetnicka-remek-djela-tri-hrvatska-umjetnika-potpisuju-nove-street-art-radove-u-zagrebu-15114908>

Još jedna lokacija, koja je ujedno nova u ovom krugu oslikavanja, nalazi se na ulazu u tunel Grič (nekadašnji Art park), a nosi ideju mistične umjetničke serije mladog slikara Lava Paripovića. „Ciklus arheoloških nalazišta temelji se na priči o fiktivnoj civilizaciji i njenoj ostavštini na ovom području. Kroz potragu za pogodnim lokacijama za otkrivanje novog nalazišta razvija se priča o mističnoj kulturi o kojoj se malo zna, a u koju se upliću razne teorije koje služe za stvaranje dojma serije. Kroz antropološko razmišljanje oblikuje se prikaz i estetska izvedba rada“, objašnjava umjetnik Paripović (Jutarnji 2021).

8. ZAKLJUČAK

Suvremena umjetnost u općenitom smislu stalno se razvija, a ulična umjetnost, s posebnim naglaskom na grafite, postala je jedan od najistaknutijih oblika izraza u posljednjim desetljećima. Grafiti, koji su započeli kao oblik otpora i samostalnog izražavanja u urbanim sredinama, evoluirali su u snažan oblik socijalne i političke komunikacije. Ulični umjetnici poput Banksyja, Shamsije Hassani i Sheparda Faireyja svojim radovima ne samo da komentiraju društvene i političke nepravde, nego i potiču javnost na kritičko razmišljanje o aktualnim pitanjima. Ovi umjetnici koriste zidove gradova kao platna za prenošenje svojih poruka, što omogućava njihovu dostupnost široj publici i angažira gledatelje na način koji tradicionalna galerijska umjetnost često ne može.

U Hrvatskoj, umjetnici poput Lonca, Borisa Barea i Lunara također aktivno sudjeluju u globalnoj uličnoj umjetničkoj sceni, istovremeno doprinoseći stvaranju lokalnih umjetničkih identiteta. Kroz svoj rad, oni ne samo da obogaćuju urbane prostore, već i pokreću dijalog o društvenim, političkim i kulturnim pitanjima specifičnim za hrvatski kontekst. Njihovi grafiti i street art djela uvelike utječu na izgled gradova, stvarajući dinamične i živahne urbane prostore koji pozivaju na angažman i refleksiju.

Suvremena ulična umjetnost nije samo estetski, već i društveno relevantan oblik izraza. Kroz raznolike stilove i pristupe, ona ostaje moćan medij za istraživanje i refleksiju društvenih promjena, često nudeći kritiku sustava ili komentare na globalne i lokalne izazove. Street art, iako ponekad suočen s kritikama zbog svoje nelegalne prirode, nastavlja biti bitan alat za izražavanje umjetničke slobode i identiteta te je stoga ključan u oblikovanju suvremenog umjetničkog pejzaža.

9. LITERATURA

1. Arvatov, B. (1997). Everyday Life and the Culture of the Thing«, u: October Vol. 81
2. BBC. (2021). Banksy: A guide to his 'Great British Spraycation'. Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/uk-england-norfolk-58145220> pristupljeno: studeni, 2024.
3. BBC. (2021b). Why there is more to Banksy than meets the eye. Dostupno na: <https://www.bbc.com/culture/article/20240814-the-hidden-details-in-eight-banksys-that-reveal-his-genius> pristupljeno: prosinac, 2024.
4. BBC. (2024). Who is Banksy? Everything we know about the anonymous artist. Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/uk-england-bristol-50249349> pristupljeno: studeni, 2024.
5. Blanche, U. (2015). Street Art and related terms – discussion and attempt of a definition. Dostupno na: https://www.academia.edu/20012147/Street_Art_and_related_terms_discussion_and_attempt_of_a_definition_2015 preuzeto: listopad, 2024.
6. Brajčić, M., Kuščević, D. (2016). Dijete i likovna umjetnost – doživljaj likovnog djela, znanstvena monografija, Split: Filozofsk fakultet Sveučilišta u Splitu
7. Death of a Phone Booth (2013) URL: <http://banksywork.blogspot.com/2013/04/death-ofphone-booth.html> [posjet 13. 12. 2024.]
8. Dulčić, D. (2014). Masovni mediji i postmoderno društvo, Media, culture and public relations. 5 (1)
9. Gladović A. (2017) Grafiti kao odraz vandalizma i/ili ulične umjetnosti – izazovi prevencije u zajednici, Zagreb: ERFZG. <https://urbaneez.art/magazine/urban-art-the-different-techniques-and-styles-of-graffiti>
10. Hassani, S. (2023). Art changes people's minds and people change the world. Dostupno na: <https://www.shamsiahassani.net/> pristupljeno prosinac, 2024.
11. Huzjak, M. (2019). *Moje boje 5: udžbenik iz likovne kulture za 5. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Klaić, B. (1974) Veliki riječnik stranih riječi, Zagreb: Zora.
13. Lalić, D., Leburić A., Bulat, N. (1991) Grafiti i subkultura, Zagreb: Alinea
14. Lucie-Smith, E. (1995) The Thames and Hudson dictionary of art terms, Thames and Hudson, London

15. Mancoff, D.N. (2024). Shepard Fairy, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Shepard-Fairey> pristupljeno: prosinac, 2024.
16. Mug Magazine, 2024. Shamsia Hassani – Street art in present-day Afghanistan dostupno na: <https://www.mugmagazine.com/shamsia-hassani.html> pristupljeno: prosinac, 2024.
17. Radosevic, L. (2013). Graffiti, Street Art, Urban Art: Terminological Problems and Generic Properties. In L. R. Koos (Ed.), New Cultural Capitals: Urban Pop Cultures in Focus (pp. 3-14). Inter-Disciplinary Press. Dostupno na: https://doi.org/10.1163/9781848881778_002 preuzeto listopad, 2024.
18. Šuvaković, M. (2005). Pojmovnik suvremene umjetnosti. Zagreb: Horetzky

Internetski izvori:

1. Dionysus” by Lonac in Bol, Croatia <https://streetartnews.net/2017/08/dionysus-by-lonac-in-bol-croatia.html>
2. <https://hr.postposmo.com/Banksyjevi-murali-kojima-se-najvi%C5%A1e-plje%C5%A1%C4%87e/>
3. https://hr.wikipedia.org/wiki/Razdoblja_i_pravci_zapadne_umjetnosti
4. <https://www.journal.hr/kultura/umjetnost-i-dizajn/bare-mural-tepih/>
5. <https://www.journal.hr/kultura/umjetnost-i-dizajn/lonac-mural-street-art-klaiceva-zagreb-okolo/>
6. <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/inspiracije/prava-umjetnicka-remek-djela-tri-hrvatska-umjetnika-potpisuju-nove-street-art-radove-u-zagrebu-15114908>
7. <https://www.widewalls.ch/artists/lonac>

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ANA GRBELJA kao pristupnica za stjecanje zvanja MAGISTRICE PRIMARNOGA OBRAZOVANJA izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 25. veljače 2025.

Grbela Ana

Potpis

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada

(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: Ana Grbelja

Naslov rada: Suvremeni umjetnički pravac – street art

Znanstveno područje i polje: Umjetničko područje, likovna umjetnost

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): izv. prof. dr. sc. Marija Brajčić

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): /

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): doc. dr. sc. Dubravka Kuščević,
asis, Mija Mijaljica

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti* (NN br. 119/22)).

Split, 25. veljače. 2025

Potpis studenta/studentice: Grbelja Ana

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.